

શ્રુતસાગર | શ્રુતસાગર

SHRUTSAGAR (MONTHLY)

April 2015, Volume : 01, Issue : 11, Annual Subscription Rs. 150/- Price Per copy Rs. 15/-

EDITOR : Hirenbbhai Kishorbhai Doshi

આરોગ્યંવૃદ્ધમોદંચમિત્રેઃ સહસમાગમં શુદ્ધિ
જિંચતથાથેમંપાર્થિવેનવિનિર્દિશેત ૩૫

ગોટકા સ્વરૂપે ઓળખાતી સચિત્ર હસ્તપ્રત, શ્લોકને અનુસારે રાજસ્થાની શૈલીના ચિત્રો. ગોટકા પ્રકારની આવી હસ્તપ્રતોમાં વિવિધ પ્રકારનું સાહિત્ય ઉપલબ્ધ થતું હોય છે.

આચાર્ય શ્રી કૈલાસસાગરસૂરિ જ્ઞાનમંદિર

आकोटा शैलीमां श्री पार्श्वनाथ परमात्मानी एक भव्य प्रतिमा
(विशेष परिचय माटे पृष्ठ क्रमांक नं. १६ जुओ)

आचार्य श्री कैलाससागरसूरि ज्ञानमंदिर का मुखपत्र

श्रुतसागर

श्रुतसागर

SHRUTSAGAR (Monthly)

वर्ष-१, अंक-११, कुल अंक-११, अप्रैल-२०१५ ❖ Year-1, Issue-11, Total Issue-11, April-2015

वार्षिक सदस्यता शुल्क-रु. १५०/- ❖ Yearly Subscription - Rs.150/-

अंक शुल्क - रु. १५/- ❖ Issue per Copy Rs. 15/-

आशीर्वाद

राष्ट्रसंत प. पू. आचार्य श्री पद्मसागरसूरीश्वरजी म. सा.

❖ संपादक ❖

हिरेन किशोरभाई दोशी

एवं

ज्ञानमंदिर परिवार

१५ अप्रैल, २०१५, वि. सं. २०७१, चैत्र वद-११

प्रकाशक

आचार्य श्री कैलाससागरसूरि ज्ञानमंदिर

श्री महावीर जैन आराधना केन्द्र कोबा, गांधीनगर-३८२००७

फोन नं. (०७९) २३२७६२०४, २०५, २५२ फेक्स : (०७९) २३२७६२४९

Website : www.kobatirth.org Email : gyanmandir@kobatirth.org

अनुक्रम

१. संपादकीय	हिरेन के. दोशी	३
२. गुरुवाणी	आचार्य बुद्धिसागरसूरिजी	४
३. Beyond Doubt	Acharya Padmasagarsuri	७
४. उमेटा मंडन संभवनाथ जिन स्तवन	मुनि सुयशचंद्रविजय	९
५. बे अप्रगट लघुकृति	हिरेन के. दोशी	१२
६. एक पुरातन प्रतिमानो परिचय	मुनि सुयशचंद्रविजय	१६
७. हस्तप्रत परिचय	गजेन्द्र पढियार	१८
८. सोमसौभाग्यनुं विहंगावलोकन	हीरालाल र. कापडीया	२५
९. समाचार सार	गजेन्द्र पढियार	३२

प्राप्तिस्थान :-

आचार्य श्री कैलाससागरसूरि ज्ञानमंदिर

तीन बंगला, टोलकनगर

परिवार डाईनिंग हॉल की गली में

पालडी, अहमदाबाद - ३८०००७

फोन नं. (०७९) २६५८२३५५

સંપાદકીય

હિરેન કે. દોશી

શ્રુતસાગરનો અગ્યારમો અંક તમારા હાથમાં છે.

સચ્ચારિત્ર ચૂડામણિ પરમ પૂજ્ય આચાર્યદેવ શ્રી કૈલાસસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા. નું આચાર્યપદના અર્ધશતાબ્દી વર્ષની પુનિત વેળાએ આ અંકમાં પૂજ્યપાદ્ આચાર્યદેવેશ શ્રી કૈલાસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા. ના અમૂલ્ય વચનોને ગુરુવાણી હેઠળ પ્રકાશિત કર્યા છે. પૂજ્યશ્રીના વચનોમાં રહેલું અધ્યાત્મનું ભાવસામર્થ્ય આપણા જીવનને સક્ષમતા બક્ષે છે. દર અંકે પ્રકાશિત થતી પૂજ્યપાદ યોગનિષ્ઠ પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી બુદ્ધિસાગરસૂરીશ્વરજી મહારાજાની રચનાઓમાં આ અંકે હરિગીત છંદમાં રચાયેલી મૃત્યુ પાછળની અમરતા અને સત્ય પ્રાપ્તિના આનંદને વ્યક્ત કરતા બે સુંદર પદ્યો અત્રે પ્રકાશિત કર્યા છે.

અપ્રકાશિત કૃતિની શ્રેણિમાં ઉમેટા મંડન સંભવજિન સ્તવન પ્રકાશિત કર્યું છે. તેમજ બે અપ્રગટ લઘુ કૃતિ પ્રકાશિત કરી છે. સવિશેષ ગૌરવની વાત એ છે કે પૂજ્ય મહોપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી મ. સા. ની એક અપ્રકાશિત કૃતિ આ અંકમાં પ્રકાશિત કરીએ છીએ. આમ કુલ ત્રણ કૃતિઓ પ્રકાશિત થાય છે.

ऐतिहासिक सामग्रीना संकलनरूपे महाराष्ट्रમાં રહેલ અકોટા શિલ્પની આ પુરાતન પ્રતિમાનો પરિચય અત્રે પ્રકાશિત કર્યો છે. પ્રતિમાની શૈલી, અને પ્રતિમાના સ્વરૂપને આ લેખના માધ્યમે જાણી શકાય છે. હસ્તપ્રતના પરિચય રૂપે હસ્તપ્રતના વિવિધ પ્રકારો અને ઇની સાથે સચવાયેલી શ્રુતરક્ષાની પરંપરાનો સ્પષ્ટ ખ્યાલ આવે એ હેતુથી હસ્તપ્રત પરિચય નામનો લેખ આ અંકમાં પ્રકાશિત કર્યો છે.

જૂના મેગેઝિનમાંથી પ્રકાશિત થતી લેખશ્રેણિમાં આ વચ્ચે આચાર્ય શ્રી સોમસુંદરસૂરિજી મહારાજના જીવનનો પરિચય કરાવતો લેખ “સોમસૌભાગ્યનું વિહંગાવલોકન” અત્રે પ્રકાશિત કરેલ છે. આચાર્યદેવ શ્રી સોમસુંદરસૂરિજીના જીવનગુણને વર્ણવતી એક કૃતિ ‘સોમસુંદરસૂરિ બિરુદાવલી કુલક’ ગયા અંકમાં પ્રકાશિત કરી હતી, સોમસૌભાગ્ય કાવ્ય અને સોમસુંદરસૂરિ બિરુદાવલી કુલકની વિગતોને તુલનાત્મક રીતે જાણી શકાય એ હેતુથી આ લેખને જૈન સત્યપ્રકાશમાંથી સામાન્ય પ્રકાશિત કરેલ છે.

આચાર્ય શ્રી સોમસુંદરસૂરિજી બાબતે વિશેષ જાણવા માટે અભ્યાસુવર્ગે રંજનવિજય જૈન પુસ્તકાલય તરફથી વિ. સં. ૨૦૫૬ માં પ્રકાશિત સોમસૌભાગ્ય મહાકાવ્યનું અવલોકન કરવું.

ગુરુવાણી

આચાર્ય શ્રી કેલાસસાગરસૂરિજી

આચાર્યશ્રીની અમૃતવાણી

જગતમાં જોવાના હોય તો તે તીર્થંકર પરમાત્માને. બીજું સંસારમાં જોવાનું છે શું?

શરીર અને કર્મ એનો ધર્મ બજાવે તો આત્માએ આત્માનો ધર્મ બજાવવો જોઈએ. એક દિવસ જેની રાખ અને ધૂળ થવાની છે એ દેહની શાને કાજે ચિંતા કરવી જોઈએ?

જગતની ભાષામાં નહિ, પણ જગતપતિની ભાષામાં બોલો, કદાચ જનસમુદાયની ભાષામાં તુચ્છકાર હોય તો ક્ષમ્ય ગણીને ચલાવી લેવાય, પણ સાધુની વાણીમાં કદી તુચ્છકાર ન હોય.

તીર્થ તો પ્રભુની ભક્તિ માટે છે. આ તીર્થનું હું કશુંય વાપરું તો મારી આસક્તિ વધે.

કોઈ ઉત્તેજનામાં ગમે તેમ બોલે ત્યારે તમારા મનને કહી દો કે આ રોંગ નંબર છે. આપણે ઘેર ફોન આવ્યો હોય, માણસ ગમે તેટલું બોલતો હોય, પણ તમે માત્ર આટલું જ કહો કે આ રોંગ નંબર છે તો કેવો ઠંડોગાર થઈ જાય છે.

જીવાની માં ટેકો લેશો તો બુઢાપામાં સૂવું પડશે.

કોઈ વ્યક્તિ ભૂલ કે દોષ કરે પરંતુ આપણે તો એમાંથી એના સદ્ગુણ જ જોવાના અને ગ્રહણ કરવાના હોય, દુર્ગુણ નહીં.

શ્રુતસાગર

5

અપ્રેલ-૨૦૧૫

મૃત્યુ પાછળ અમરતા

આચાર્ય બુદ્ધિસાગરસૂરિજી

જે જે નિમિત્તે દેહનું પડવું થવાનું થાય છે,
ત્યાં સાક્ષીભાવે દેખતાં આતમ નહીં ભરમાય છે,
મન તન સંબંધે પ્રગટતું પ્રારબ્ધ ભોગવવું સહી,
ઉપયોગ સાક્ષી ભાવથી સુરતા જ અંતરમાં રહી. ૮૪

મન ઈન્દ્રિયોને દેહથી ભોગાય સુખ દુઃખ ભોગને,
શાતા અહા બહુ જાતની ભોગવાય સંકટ રોગને,
સાક્ષી બનીને આતમા સમભાવથી સહુ ભોગવે,
જીવન ક્ષણે ક્ષણ નવ નવું આનંદ ઉત્સવ ઉઝવે. ૮૫

શુદ્ધાત્મ આનંદ ઉત્સવે રહેતાં જ દેહ ટળે યદા,
તો પણ અહો આનંદ છે જો નહીં ટળે તહોયે તદા,
ખ્યારી ગણેલી વાસના ટળતાં ન આતમ હું ટળું,
શુદ્ધાત્મ નિજ પર્યાયમાં આવિર્ભાવે હું મળું. ૮૬

જે આત્મજ્ઞાની આતમા તે ઓળખે મુજને ખરો,
અજ્ઞાની તનુને ઓળખે મુંજાય થાતો ગળગળો,
જે દેહના તે દેહીયો ને આત્મના તે જ્ઞાનિયો,
જે આત્મના છે જ્ઞાનિયો તે પામતા સુખ વાનિયો. ૮૭

ઓળખાણ નામને દેહથી ઓળખાણ સાચું નહીં કદી,
જે નામરૂપે ઓળખો તે હું નહીં માયા બધી,
આવો અમારી પાછળે આતમ મ્હને દિલ પારખી,
સાત્વિક પરાભક્તિ બળે થાશે દશા નિજ સારખી. ૮૮

આતમ અમર નિજ જાણજો તન મન ક્ષણિક છે જાણવું,
સહુમાં અને સહુ ભિન્ન એવું બ્રહ્મ દિલમાં આણવું,
આ વિશ્વનો છે બાગ તેનો સ્વામી આતમ જાણવો,
જો મોહથી મુંઝાય ના તો શુદ્ધબ્રહ્મ પિછાણવો. ૮૯

SHRUTSAGAR

6

APRIL-2015

નિર્મોહથી જો ઈન્દ્રિયો પાંચે પ્રવર્તે નિજગુણે,
જો મોહવણ મન ચિંતવે તો નિર્બંધ આતમ સદ્ગુણે,
વિષયો ન બંધે આત્મને ઉપયોગથી આતમ જગે,
પરબ્રહ્મમાં પ્રીતિ પરા આનંદ વ્યાપે રગરંગે. ૯૦

જે મન અને વિષયો વિના આનંદ રસ પ્રગટે ખરો,
તે બ્રહ્મરસ ઘટ જાણવો પામ્યો જ ભવજલધિ તર્યો,
આતમરસે રસિયા થયા બંધાય નહિ વિષયો વિષે,
સર્વે કરે ન્યારા રહે આસક્તિ વણ નિર્મલ દિસે. ૯૧

(ભજનપદ સંગ્રહ, ભાગ-૧૦માંથી સાભાર)

સત્ય શોધી લીધું...

મેં શોધ્યું જગતમાંહિ સારું રે, મને લાગ્યું અંતરમાં પ્યારું રે,
પુદ્ગલ શોધ્યું સુખ ન ભાસ્યું, મેં ચેતનમાં સુખ ધાર્યું રે. ૧

સ્વરૂપ શોધી લીધું મારું, મહારું તહારું મેં મનથી વાર્યું રે,
જડમાં રહું પણ જડથી ન્યારો, હવે ઈન્દ્રિય સુખ વિસાર્યું રે. ૨

રાગદ્વેષ વૃત્તિથી ન્યારો, શુદ્ધ ચેતન હું એ વિચાર્યું રે,
રમું હવે હું ચિદાનંદમાં, શ્રદ્ધા ભક્તિમાં મન ઠાર્યું રે. ૩

મોજ મઝામાં મન નહિ લાગે, મન મર્કટ તો હવે હાર્યું રે,
પ્રેમના પ્યાલા પીધા પ્રેમે, સુખ શાશ્વત દિલ ઉતાર્યું રે. ૪

તેજતાણું પણ તેજ લહ્યું મે, મને રત્ન જડ્યું અણધાર્યું રે,
બુદ્ધિસાગર મંગલ લીલા, શોધ્યું બ્રહ્મ સ્વરૂપ મુજ સારું રે. ૫

(ભજનપદ સંગ્રહ, ભાગ-૪માંથી સાભાર)

Beyond Doubt

Acharya Padmasagarsuri

Adi Shankaracharya established his Matha¹ in Sringeri, in South India after being influenced by what he saw there, before constructing the matha. The great Acharya was looking for a suitable land to establish his monastery. While on the move, he travelled to South India. He was a witness to a very strange and peculiar happening. He saw a cobra spreading the hood over an acutely injured frog, tortured by the hot sun unable to move to the shade of a nearby tree.

He stood bewildered at what he saw before his eyes. The frog has always been a prey of the snake, how then the snake was so kind and compassionate in his behaviour towards its food, its prey. Shankaracharya could not believe what he saw, but it was all true and a common scene for the people and ascetics living in that holy land. Many years ago, an ascetic named Sringeri, practised penance there and was extremely compassionate and equanimous towards all creatures.

The creatures living there were also affected by the presence of the great Yogi and their mutual instinct of enmity turned to love and compassion. Hence the entire surrounding was also sacred and peaceful.

This incident is only 1200 years old. It is not at all astonishing but most natural that before 2500 years wherever Lord Mahavira preached and travelled, must have been such a sacred and holy place. Within twelve yojanas i.e. seven miles in all directions from the person of Lord Mahavira the whole surrounding became peaceful since the element of violence was removed from everyone's thoughts and deeds.

The deeds of all creatures became pious and non-violent as the wave-length (thoughts) of each mind would be syncretized by the speech and presence of the Supreme Lord. A person naturally feels

1. monastery,

SHRUTSAGAR

8

APRIL-2015

fresh and relaxed when he steps into his house after the day's task; so also when a person stops hankering after sense-pleasures and gives up passions, like anger, conceit, deceit, and greed, he experiences great happiness and bliss. Indrabhuti, the greatest of the great scholars of his times too experienced great bliss and happiness on the very sight of Lord Mahavira in the Samavasarana.

CHAPTER 3

One who pays homage and reverence to great sages is blessed with all kinds of worldly pleasures and also with Atmananda i.e. bliss infinite. What to speak of the rewards that one acquires on paying obeisance to the great saints. The reward that one gains cannot be explained but only experienced, since it is beyond the most powerful speech and imagination.

As soon as Indrabhuti entered the Samvasarana, he was elated and joyous. He was convinced that the person seated on the throne was none other than the perfect Tirthankara possessing infinite knowledge, faith, conduct and power. The Rigveda also regards these personages to be great and compassionate.

“ऋषभादिवर्धमानान्ताः जिनाः” “चतुर्विंशतितीर्थकराणां शरणं प्रपद्ये”

The Vedas have also recorded and composed mantras¹ of Lord Shantinatha² and Lord Arishtanemi³. The ex-President of India. late Dr. S. Radhakrishnan has written in his world-famous volume EAST AND WEST” that Jaina philosophy is as ancient as Vedanta philosophy and Jaina faith (religion) is also as ancient as Vedanta faith. On seeing Lord Mahavira, Indrabhuti realised that it was impossible for him to defeat Him. He could not give up the idea of competing, for this would leave a very bad impact on his disciples and also on the general public.

Continue...

1. incantation, 2. 16th tirthankara, 3. 22nd tirthankara and cousin of yogishwar shri krishna

उमेटा मंडन संभवनाथ जिन स्तवन

मुनि श्री सुयशचंद्रविजय

भक्तिनी लीलाशनो एक पर्याय एटले साहित्यनो स्तवन प्रकार...

कवि हृदये अनुभवेली भावसृष्टिनुं स्पर्शन माणी शकाय छे, स्तवनना माध्यमे...

भक्तिरस सभर एवं ज एक संभवनाथ परमात्मानुं स्तवन अत्रे प्रकाशित कर्युं छे. परमात्मानो आंगी अने स्वरूपना वर्णनथी रचनानो प्रारंभ थयो छे. स्तवन कुल १३ कडीओमां पूर्ण थाय छे.

कृतिनी दशमी कडीमां मही नदीना तटे उमेटानो अने ए समयमां त्यांना राजा नाहरसंघ(नाहरसींघ)नो उल्लेख थयो छे. तो छेल्ली कडीमां उमेटाना श्रावकोनो अने एमनी आराधनानो पण अछडतो उल्लेख जोवा मळे छे. कृतिनी अंतिम कडीमां जणाव्या अनुसार कवि ए वि. सं. १८७२मां आ कृतिनी रचना करी छे.

कृतिना अंते पोताना गुरुनो उल्लेख जोतरत्न स्वरूपे कर्यो छे. जे प्रायः जीतरत्न होवा संभवे छे. उमेटामां ज कवि ए आ स्तवननी रचना करी होय एवी संभावना छे. ए सिवाय अन्य कोई विगत प्राप्त थई नथी.

उमेटा मंडन संभवनाथ जिन स्तवन

॥१॥

॥ नदि(दी) जमुना केरा तीर उडे दोड़ पंखीआ – ए देशी ॥

संभव जिननी आंगी मुझ मन अति वसी,
नी(नि)रखीत लोचन नीरथी हृदयकुं पल हसी।
मुखकमलनो कटको चंद समो उपतो,
अमीअ झरे निज अंग कें ससीनें जीपतो ॥१॥

रूपे मनोहर दिनकर तेजे दीपतो,
शांत स्वभाविं प्रभुजी वेरीनें जीपतो।
राग धे(द्वे)ष दोअ वेरी कषाय छांडी करी,
थआ अनुभव वरराजा किं(कें) सी(शि)वरमणी वरी ॥२॥

SHRUTSAGAR

10

APRIL-2015

अलख नी(नि)रंजन रूप अभेद थिरता करी,
 रह्या लोकाग्रह भाग कें जोवे सहना चरी।
 गती(ति)-आगत(ति)ना भाव सहु जि(जी)वना लहो,
 सुक्षम-बादर भेद कें त्रसना तुम्हे कहो ॥३॥

तुमथी अजांणी वस्तु नहिं त्री(त्रि)लोकमां,
 निरखो भाव अभाव कें जांणो स्तोकमां।
 आदि अनागत वर्ते जे जग-जीवनी,
 लोकालोक प्रकाश कें साहिब धणी ॥४॥

भवोदधितारण नाव बेसारी तारीइं,
 ज(य)स गुणवार्धि अपार कें क्रिया सारीये।
 सी(शि)वमंदिरमां बेठा कहो कुण जाणसे,
 जो प्रभु तारो आज तो सहुइं पछांणसे ॥५॥

सरणे आव्या स्वामी तार्या केईनें,
 अविनाशी थई बेंठा खजानो लेईने।
 तार्या आपे अनेक कें अम वारे नहिं,
 कोसरि^१ करता राज कें अम्हे निसुण्यां कहिं ॥६॥

एक वाहलो अलखामणो साहिब मत करो,
 वहिरो करतां राज कें समता नवि वरो।
 उत्तम मध्यम मेह न जोवें भु(भू)मका,
 गरूयां नांणइं गरव कें मनमां खुंमका ॥७॥

सेवक (चरणे) आव्या नजीक कें तेह न उवेखीइ,
 ही(हि)त करीने चित्तचुंप कें सेवक लेखीइ।
 गुनहो होइ तो प्रभुजी मुझनें भाखीइ,
 चाकरी मांहिं चु(चू)क होइ तो दाखीइ ॥८॥

कु(कू)ड-कपटना छी(छि)द्र अछइ मुझमां घणा,
 जोतां तो नवि पु(पू)रवे अहो सेवक तणा।

श्रुतसागर

11

अप्रैल-२०१५

ते माटे (प्रभु) तारो मुझ दआ करी,
उतारो भवपार (कें) तारक मआ करी ॥९॥

पी(पि)ता जीतारि सेनाकुंखें अवतर्या,
कुल अजुंवालयो राज कें सी(शि)वलछि वर्या।
महि(ही)तट सि(स)र(रि)ता निकट उमेटो सहु सुणो,
राज करे नाहरसंघ कें गढ रलीआंमणो ॥१०॥

संभवनाथ वी(वि)राजे तेणें हांमे सही,
पूजा रची जिन अंग कइं(कें) हरखसु उमहिं (ही)।
उमेटामांहि श्रावक धरमधोरी घणा,
तप जप क्रिया खरचवें नवि राखे मणा ॥११॥

संवत १८ (अढार) बारोतरि संभवनाथनी,
आंगी रची अति प्रेम कें नी(नि)रमलभावनी।
केसर चंदन फुलपगर महकें घणा,
कपु(पूर)घसी घनसारसुं करि(री) तिहां छांटणा ॥१२॥

ए पु(पू)जा जिनराजनि(नी) भवनी(नि)स्तारणी,
नरक तणा दुख दोहग घाट नी(नि)वारणी।
श्रीजो(जी)तरत्न गुरु चरणकमल भावइं नमी,
राजरत्नमुनी(नि) भाखइं कें पूजा मन गमी ॥१३॥

॥इति श्री उमेटामध्ये संभवनाथ वी(वि)राजमान तेहनो स्तवन संपूर्ण ॥

॥लखी(खि)तं गलाल ॥ श्री शुभं भवतु ॥

બે અપ્રગટ લઘુકૃતિ

હિરેન કે. દોશી

મધ્યકાલીન સાહિત્યના આકાશમાં લઘુકૃતિઓ તારા જેવી ટમટમે છે. તારાની સંખ્યાની જેમ આ સાહિત્યમાં મળતી લઘુકૃતિઓની સંખ્યા પણ ધ્યાન રાખે એવી છે. આ પ્રકારની લઘુકૃતિઓની રચના થતી હોય છે ત્યારે ધ્યાન કરીને રચના સમયના આસપાસના વાતાવરણના ભાવ પણ એમાં બંધાયેલા હોય છે, અને એટલે જ રચનાકારે અનુભવેલું ભાવસૌંદર્ય આપણને સાચા અર્થમાં ભાવક બનાવે છે. સાચા અર્થમાં ભાવક બનાવી આપતી આવી જ બે લઘુકૃતિઓ અત્રે પ્રકાશિત કરી છે.

(૧)

અત્રે પ્રકાશિત પૈકીની પ્રથમ કૃતિ વિજયપ્રભસૂરિ સ્વાધ્યાય છે. અને દ્વિતીય કૃતિ વિજયાણંદસૂરિ સ્વાધ્યાય છે. પ્રથમ ક્રમાંકે પ્રસિદ્ધ કરાયેલ કૃતિના વર્ણનને જોતા વિજયપ્રભસૂરિ સ્વાધ્યાયના બદલે વિજયપ્રભસૂરિ ગંદુલી કૃતિનું આવું નામ કૃતિની વધારે સમીપ હોય એવું લાગે છે. કૃતિમાં કુલ નવ કડી છે.

પ્રસ્તુત કૃતિના અંતે મળતા 'શ્રીનયવિજયબુધરાયનો, સીસ...' આ ઉલ્લેખથી રચનાકાર મહામહોપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી મ. સા. સંભવાના થાય છે. કૃતિની રચનાશૈલી અને ભાવભંગિમાંને માળતા આ રચના પૂ. મહોપાધ્યાયજી મ. સા.ની હોવા બાબતની સંભાવના પુષ્ટ થાય છે.

ગચ્છપતિ પ્રત્યેના અહોભાવ શબ્દોમાં કાંઈક આ રીતે ઉતારતા તેઓ કહે છે કે 'ભમરો માલતીને જોઈને, ચકોર ચંદ્રને જોઈને, હંસ માનસરોવરને જોઈને, મોર વાદળને જોઈને, ચકવો ચકવીને જોઈને, ઝાવેરી હીરા અને મણિને જોઈને, તેમજ ભોગવિલાસી જીવો વસંતને જોઈને પ્રસન્ન થાય છે, આનંદિત થાય છે એમ ગુરુને જોઈને મારું હૃદય વિકસિત બને છે, પ્રસન્નતા પામે છે.'

તો ગચ્છપતિના સ્મરણને જણાવતા તેઓ કહે છે કે આંબો જોઈને કોયલ આનંદિત બને છે, તેમ ગચ્છપતિનું સ્મરણ અમને આનંદિત, પુલકિત બનાવે છે. ઉપરોક્ત આલેખાયેલા સુંદર-સુંદર કલ્પનો પૂ. મહોપાધ્યાયજીના પ્રચલિત વિવિધ સ્તવનોમાં જોવા અને માળવા મળે છે.

તેમજ છેલ્લી બે કડીમાં પ્રયુક્ત આનંદની ઇંધાણીઓ આપતી આજ ભલે દિન ઊગીઓ, સુરતરુ ફલીયો ગેહ જેવી આ કૃતિની કાવ્યપંક્તિઓ પૂ. મહોપાધ્યાયજી મહારાજનું જ સર્જન હોવાની સાક્ષી પૂરે છે.

શ્રુતસાગર

13

અપ્રેલ-૨૦૧૫

પ્રસ્તુત કૃતિ આચાર્ય શ્રી કૈલાસસાગરસૂરિ જ્ઞાનમંદિરમાં પ્રત નં. ૮૪૫૪૮માં સંગૃહીત છે. વિ. સં. ૧૯મી સદીમાં લખાયેલી આ પ્રતના એકથી ચૌદ સુધીના પત્રો અનુપલબ્ધ છે, જ્યારે પંદરથી અઢાર નંબરના પત્રોમાં કુલ બાર કૃતિઓનું આલેખન થયું છે.

પ્રત પરિમાણ ૨૫.૫૦x૧૦ છે, અને પત્રની કુલ ૧૬ લાઈનમાં ૫૩ જેટલા અક્ષરોનું આલેખન થયું છે. પ્રતની કિનારીનો ભાગ અધિક ઉપયોગના કારણે સાધારણ ઁંડિત થયેલો છે. કૃતિના આલેખનમાં વિશેષ પાઠ દર્શાવવા તેમજ ગાથાંક સૂચવવા માટે લાલ રંગનો વપરાશ થયેલો છે.

(૨)

પ્રસ્તુત કૃતિ વિજયાણંદસૂરિજીનો સામાન્ય પરિચાયક સ્વાધ્યાય છે. પ્રસ્તુત કૃતિ નવ કઢીમાં રચાયેલી છે. કવિએ પ્રારંભની બે ગાથાઓમાં વિજયતિલકસૂરિના પટ્ટધાર અને તપાગચ્છના શણગાર તરીકે વિજયાણંદસૂરિનો પરિચય પ્રસ્તુત કર્યો છે. આગળની કઢીમાં માતા-પિતા, અને પોરવાડ જ્ઞાતિ પ્રત્યે ધન્યતાનો ભાવ દર્શાવી કવિએ વિજયાણંદસૂરિજી પ્રત્યેનો અહોભાવ વ્યક્ત કર્યો છે.

માતા-પિતા, મુઆ સંજબાઈ અને ચારેય ભાઈ વૈરાગ્યવાસિત હોવાનો ઉલ્લેખ કરી, વિજયાણંદસૂરિજી મહારાજના દીક્ષા નામનો ઉલ્લેખ કરે છે. આ જ કર્તા દ્વારા રચાયેલ વિજયાણંદસૂરિ રાસમાં મુગથલા મહાવીર (મુછાળા)માં હીરવિજયસૂરિના ઉપદેશથી શા .શ્રીવંત અને શણગારદેના ચતુર્થવ્રત સ્વીકારનો અને ચારેય પુત્રો મોટા થાય ત્યારે ચારિત્ર ગ્રહણનું વચન આપ્યાનો ઉલ્લેખ મળે છે.

પ્રસ્તુત કૃતિમાં સ્થાનાભાવને કારણે દીક્ષાસ્થાન, દીક્ષાસમય જેવી વિગતોનો ઉલ્લેખ કરવાનું કવિએ ટાળ્યું છે. પ્રસ્તુત કૃતિમાં મળતો સંજબાઈનો વૈરાગ્યવાસિત હોવાનો કે દીક્ષા લેવાનો ઉલ્લેખ વિજયાણંદસૂરિ રાસમાં પ્રાપ્ત થતો નથી.

વિજયાણંદસૂરિની પટ્ટસ્થાપનાનો ઉલ્લેખ અને એ નિમિત્તે થયેલી પ્રભાવનાનો ઉલ્લેખ કરી, કવિ એમના ગુણોનું વર્ણન કરે છે, વિજયાણંદસૂરિનો પ્રતાપ વિસ્તરે એવા ભાવ અને અહોભાવ પૂર્ણ મનોરથો સાથે કૃતિનું સમાપન થાય છે.

પ્રસ્તુત કૃતિ આચાર્ય શ્રી કૈલાસસાગરસૂરિ જ્ઞાનમંદિરમાં પ્રત નં. ૨૮૩૯૬માં સંગૃહીત છે. પ્રતમાં આ કૃતિ સિવાય અન્ય એક નેમરાજિમતી સ્તવનનું આલેખન થયું છે.

વિક્રમની ઓગણીસમી સદીમાં આલેખાયેલી પ્રતનું પરિમાણ ૧૬.૫૦x૧૧ છે, અને પત્રની કુલ ૧૧ લાઈનમાં ૧૮ જેટલા અક્ષરોનું આલેખન થયું છે. કૃતિનું આલેખન પ્રતમાં ઉમુ થયું છે. અંક અને દંડ માટે ખાલી જગ્યા રાખી છે. આ પ્રત અને કૃતિની વિશેષ વિગત કૈલાસશ્રુતસાગર ગ્રંથ સૂચિ ભાગ - ૭માં પ્રકાશિત થયેલ છે.

SHRUTSAGAR

14

APRIL-2015

(१) विजयप्रभसूरि स्वाध्याय

आज आणंदी(दो) हे सखी, भेट्य(या) तपगछराय [ही]लाल ।

सहज सलूणां साहिबा, श्रीविजेप्रभु(भ)सूरीराय हो लाल ॥१॥

गछपति वेग पधारीए, वाज्या भुंगा(ग)ल-ढोल हो लाल ।

घरि-घरि हुवा वधामणा, घरि-घरि अतिरंग हो लाल ॥२॥ (आंकणी)

गछपति वेग...

कोकिलकंठे कांमिनी, संझि करी सोल श्रृंगार हो लाल ।

ओढ पीतांबर पांसडी, गले टंकावली हार हो लाल ॥३॥

गछपति वेग...

मृया(ग)नयणी टोले मीली, गावे गीत रसाल हो लाल ।

सुगुर(रु) वधावे रंगस्युं, भरि-भरि मोत्यां थाला हो लाल ॥४॥

गछपति वेग...

जिम भमरा मन मालती, जिम सखी चंद चको[र] हो लाल ।

मानंसरोवर हंसली, जिम जलधर में मोर हो लाल ॥५॥

गछपति वेग...

जिम चकवा वित दि(ही)र-मणी(णी), विलसे मास वसंत हो लाल ।

तिम निरखुं गुरु माहरा, रिदयकमल विह(क)संत हो लाल ॥६॥

गछपति वेग...

अहनिस समरं हुं सदा, कोयल अंब रसाल हो लाल ।

तिम हुं तुझ समरं सदा, साहिबीया सुक(कु)माल हो लाल ॥७॥

गछपति वेग...

आज भले दिन उगीओ, सू(सु)रतरु फलीहो(यो) गेह हो लाल ।

भेट्या तपगछराजवी, दुधे वुठा(ट्या) म(मे)ह हो लाल ॥८॥

गछपति वेग...

श्रुतसागर

15

अप्रैल-२०१५

श्रीविजयप्रभसूरिसरु, पूरो संघ जगीस हो लाल ।

श्रीनयविजयबुधरायनो, सीस कहे आसीस हो लाल ॥९॥

गछपति वेग...

(२) विजयाणंदसूरि स्वाध्याय

सरसति मति द्यो अति सारि(री), गाउं विजयत(ति)लक पट्टधारि(री) ।

जस गुण गाय सू(सु)र-नारि लला हो, श्रीविजयाणंदसूरिवंदिइ ॥१॥

तपगच्छनो सिंगार लला हो, मुख देखी मन आणदिइ ।

धन धन सां(श)णगारदे मात, धन धन सा श्रीवंत तात ।

वळी धन पुरवाडनि(नी) न्यात लला हो, श्रीविजयाणंदसूरि वंदिइ ॥२॥

मात तात भुआ सेंजबाइ, वैरागें चारेइ भाइ ।

हीर द(दी)क्षा दिधी उमाहि लला हो, श्रीविजयाणंदसूरि वंदिइ ॥३॥

थया कमलविजय अणगार, विद्याइ वि(व)इ(य)र कुमार ।

पाले पंच महाव्रत सार लला हो, श्रीविजयाणंदसूरि वंदिइ ॥४॥

श्रीविजयत(ति)लकसूरि मन आणि, पद थापें बहु गुण जाणि ।

बोलें सासनादेवी वाणी लला हो, श्रीविजयाणंदसूरि वंदिइ ॥५॥

पद मो(महो)छव लाहो लीध्यो, संघवी मेहाजल कीध्यो ।

पीरोजी घर-घर दि(दी)ध लला हो, श्रीविजयाणंदसूरि वंदिइ ॥६॥

रूप देखीनें रतिपति लाजें, जस किरति पढो(ट)हो वाजें ।

तपगच्छ ठुकराइ छाजें लला हो, श्रीविजयाणंदसूरि वंदिइ ॥७॥

कुमतिनो संग निवारें, वि(वी)र हीरना वचनां संभारे ।

इम नर-नारिनें तारें लला हो, श्रीविजयाणंदसूरि वंदिइ ॥८॥

पहुचाडो संघ जगीस, गरु प्रतयो कोड वरीस ।

दिं(दीं) रि(ऋ)द्धिविजय आसि(शि)स लला हो, श्रीविजयाणंदसूरि वंदिइ ॥९॥

एक पुरातन प्रतिमानो परिचय

मुनि श्री सुयशचंद्रविजय

ऐतिहासिक सामग्री जाळववी ते एक वात अने ते जाळवेली सामग्रीने तत्सम के अन्य तद् विषयक सामग्री मेळवी लोको समक्ष ते वस्तुने ऐतिहासिक सिद्ध करवी ते बीजी वात. जैन समाजे आवी केटलीय सामग्रीओने जाळववानो प्रयत्न तो कर्यो ज छे, साथे साथे ते सामग्रीओना उपयोगथी नवा-नवा घणां ऐतिहासिक पदार्थों रजु पण कर्या छे. आपणे त्यां मळता प्राचीन/अर्वाचीन शिलालेखो, प्रतिमा लेखो, ताम्रपत्रो, पुष्पिकाओ उपरोक्त बाबतमां विशेष नोंध पाव छे. आपणे अहिं एक एवी ज ऐतिहासिक प्रतिमा अंगे विचार करीशुं.

प्राचीन-अर्वाचीन बन्ने परंपरामां प्रतिमानी पाछळना भागमां पाटली उपर के आजु-बाजु पडखे गादी उपर संवत्, तिथि, ज्ञाति, वंश, गोल, गच्छ, गुरुभगवंतनुं नाम, परमात्मानुं नाम, प्रतिमा भरावनार श्रावक-श्रावकादिनुं नाम, स्थान के प्रतिमा भराववानुं प्रयोजन जेवी प्रासंगिक माहिती अल्प शब्दोमां नोंधाती. क्यारेक तो फक्त संवतना आलेखन द्वारा प्रतिमा स्थापन काळनी नोंध रजु कराती.

क्यारेक काळक्रमे के वाळाकुची वगैरेना घसाराथी ते लेखो तो शुं प्रतिमाना आंख, नाक, मुखारविंदने पण घणुं नुकसान पहुँचतु. आवा समये प्रतिमाजीनी रचना शैलीने ओळखी तेना स्थापन समयनो निर्णय करवो अघरो थई पडतो. पण त्यारे जो परिकरादिथी युक्त प्रतिमा होय तो तेना परथी समयनो अंदाज काढवा प्रयत्न करता. प्रस्तुत लेखमां (अंदरना आवरण पृष्ठ उपर प्रकाशित) आपणे एवी ज एक धातु प्रतिमाजीना समयनो तेमज प्रतिमाजीनो परिचय करीशुं.

भव्य मुखाकृति, उन्नत शिखा, दीर्घ कर्ण, सप्रमाण शरीर आवी तो घणी विशेषताओ प्रथम दृष्टि ज हृदयमां अहोभाव प्रगटावे छे. साथे साथे प्रतिमाजीना ज एक भाग रूपे रहेलुं जिन परिकर प्रतिमानी सुंदरतामां वधारो करे छे.

मूळनायक पार्श्वनाथ प्रभुनी बन्ने बाजु नाळबद्ध कमळ पर कायोत्सर्ग आसने स्थिर बे जिनेश्वर परमात्माने जाणे शरीरनुं आभामंडळ होय तेवुं सुंदर परिकर छे. लांछन न होवाथी ते बे परमात्मा कया छे ते नक्की थइ शकतुं नथी. प्रतिमाजी त्रितीर्थी छे. मूळनायक परमात्मानी आजु-बाजुमां बिराजमान काउसग्गीया प्रतिमाजीना भामंडळनी किनारीओमां कमळपांदडी अने वेलीनुं अंकन जोवा मळे छे. तो उपरना भागे रहेलुं छल परमात्मानी शोभामां अभिवृद्धि करे छे.

શ્રુતસાગર

17

અપ્રેલ-૨૦૧૫

મૂળનાયક પ્રભુજી પદ્માસનમાં કમળના આસન પર બિરાજમાન છે. વઢી તે કમલ પળ ધરણેંદ્ર-પદ્માવતી દ્વારા પૂછના અગ્રભાગથી ધારણ કરાયું છે. તે જ રીતે જાણે હજુ પળ પ્રભુનું રક્ષણ ન કરી રહ્યા હોય તેવો ભાવ દર્શાવવા પ્રભુના મસ્તક ઉપર ફળાને ધારણ કરતા દેખાય છે. તો પ્રભુ પ્રત્યેના સમર્પણ ભાવને વ્યક્ત કરવા ધરણેન્દ્ર અને પદ્માવતી કમલાસીન પરમાત્માની સમીપે અંજલીમુદ્રામાં બિરાજમાન થયેલા જોવા મળે છે.

ધરણેંદ્ર-પદ્માવતીની બન્ને બાજુ સોઢ વિદ્યાદેવી પૈકીના અચ્યુતા અને વૈરૂદ્યાદેવીની પ્રતિમા જોવા મળે છે. તેની નીચે નેમિનાથ પ્રભુના યક્ષ તથા યક્ષિણીની મૂર્તિ છે. મૂર્તિ ઉપર દેવ-દેવીના નામો નથી પરંતુ તેના આયુધો-વાહનો ઉપરથી જ નામો નો નિર્ણય કરવો પડે છે.

આયુધ

દેવ-દેવી	વાહન	ઢાબા હાથે	જમણા હાથે	
વૈરૂદ્યા	અજગર	તલવાર-સર્પ	ઁટક(?) સર્પ	વિદ્યાદેવી
અચ્યુતા	ઘોડો	બાળ-તલવાર	ઢાલ-ધનુષ્ય	વિદ્યાદેવી
ગોમેધ	કમલ	ચક્ર	નોઢિયો	યક્ષ(નેમિનાથ)
અંબા	કમલ	આમ્રલુંબ	બાઢક	યક્ષિણી (નેમિનાથ)

અહિં કલમાસન ઉપર સ્થાપન થયેલા ગોમેધ યક્ષનું મૂલ વાહન નર છે, તેમજ મૂળનાયક પરમાત્માના ઢાબા હાથે સ્થાપન થયેલ અંબા દેવીનું મૂલ વાહન સિંહ જાણવું.

અહિં ઁક પ્રશ્ન ઁભો થાય કે જો મૂળનાયક રૂપે પાર્શ્વનાથપ્રભુની પ્રતિમાજી હોય તો નેમિનાથ પ્રભુના યક્ષ-યક્ષિણી ને અહિં શા માટે મુકાયા? ત્યાર પછી પ્રતિમાના નીચેના ભાગે નવ ગ્રહની આકૃતિઓ છે. અને તેની બરાબર નીચે સિંહાસનસ્થ કોઈ અધિષ્ઠાયકની કે કાં કોઈ શ્રેષ્ઠિની ઢાઢી સહિતની જનોઈવાઢી મૂર્તિ છે. જો કે તે કોની છે તે અંગે નિર્ણય કરવો ઘણો કઠિન છે.

પ્રતિમાજીની શૈલી અંગે વિચારતા ઁવું લાગે છે કે આ આકોટા શિલ્પની મૂર્તિ હશે. આવી મૂર્તિઓ ઘણા વચ્ચત પૂર્વે આકોટા (વઢોદરા)માંથી નીકળેલી. જે આકોટા શિલ્પના નામે ઓલખાણી. તે પ્રતિમાના પરિકરાદિમાં પળ પ્રસ્તુત શૈલી જ જોવા મળી હતી, આથી જ અનુમાન થાય છે કે આ પ્રતિમાજી પળ આકોટા શૈલીની જ હશે. જો કે મહારાષ્ટ્રમાં આ મૂર્તિનું સ્થલ્લાંતર કેમ થયું? ક્યારે થયું તે તો પ્રશ્નરૂપે જ રહેશે?

हस्तप्रत परिचय

गजेन्द्र पढियार

गंडी कच्छवि मुट्ठी, संपुडफलए तहा छिवाडी य ।

एयं पुत्थयपणगं, वक्खाणमिणं भवे तस्स ॥

आज के कम्प्यूटर व मुद्रण युग में शास्त्रों के हस्तप्रत स्वरूप में लेखन, पठन-पाठन आदि की परंपरा प्रायः बहुत ही कम हो गई है. मुद्रण में प्रारंभ कालीन मुद्रण व आधुनिक मुद्रण में भी काफी परिवर्तन दिखाई देता है. मुद्रण युग के प्रारंभ कालीन शिलाछाप, लियोप्रिन्ट आदि के ग्रंथ भी दुर्लभप्राय हो चुके हैं. हस्तप्रतलेखन तो उससे भी आगे की बात है. आज इस विषय में कुछेक जगह जागृति आई है, लोगों में हस्तप्रतों के प्रति जिज्ञासा बढ़ती जा रही है. फिर भी यूँ देखा जाय तो लोगों को हस्तप्रत के बारे में पर्याप्त जानकारी नहीं है, हस्तप्रत शब्द से भी कई लोग अनजान हैं. लोगों की जिज्ञासा संतृप्त बने व श्रुतसंरक्षण, संवर्धन आदि में उपयोगी बने इस भावना से यहाँ हस्तप्रतों का साधारण परिचय देने का एक नम्र प्रयास किया जा रहा है.

हस्तप्रत अर्थात् हाथों से लिखी गई विषयवस्तु. वैसे आज भी डायरी, नोटबुक आदि में कई विवरण हाथों से ही लिखे जाते हैं, फिर भी उसे वर्तमान व्याख्या में हस्तप्रत नहीं कहा जाता है. हस्तप्रत शब्द प्राचीन साहित्य के लिए विशेषतः प्रयुक्त होता है. 'हस्तप्रत' शब्द सुनते ही एक अलग छवी नजर के सामने उभर आती है.

हस्त यानी हाथ, प्रत यानी प्रति, पुस्तक. हाथों से लिखी गई जो प्रति उसे कहते हैं हस्तप्रत. पहले तो मौखिक ही सुनकर श्रवण के माध्यम से शास्त्रपाठ लिया/दिया जाता था. श्रवण के माध्यम से प्राप्त होने वाले ज्ञान को ही श्रुतज्ञान कहा गया है. समयान्तर स्मृतिशक्ति कम होने के कारण ग्रंथों का लेखन कार्य प्रारंभ किया गया. सर्वप्रथम लिखी गई प्रति के ऊपर से कालक्रम में उत्तरोत्तर अन्य प्रतियाँ बनने लगीं जिन्हें प्रतिलिपि कहा जाता है, इस प्रतिलिपि शब्द पर से प्रति व क्रमशः प्रत शब्द का प्रचलन हुआ हो ऐसा अनुमान लगाया जा सकता है. एक संभावना यह भी है कि बहुत से पन्नों की परतें जिसमें हो वह है प्रत. इस प्रकार हस्तप्रत शब्द समाज में प्रयुक्त हुआ. हस्तप्रत को पाण्डुलिपि भी कहते हैं. पाण्डु यानी पीला. पहले शास्त्रपत्र पीले वर्ण से रंगे जाते थे (आज भी जैनेतर प्रतों में मिलते हैं) अतः पांडु रंग के पत्रों के ऊपर लिपिबद्ध जो ग्रंथ, वह है पाण्डुलिपि.

श्रुतसागर

19

अप्रैल-२०१५

विविध सदियों में विविध प्रतिलेखकों द्वारा लिखित हस्तप्रतों में काल, क्षेत्र, परंपरा (जैन, जैनेतर, राजकीय, व्यापारी एवं धर्मों में भी संप्रदाय विशेष यथा- श्वेताम्बर, दिगम्बर प्रतों में दिखने वाला स्पष्ट भेद) प्रतिलेखक की कक्षा, उपयोगिता लेखन आधार-लिप्यासन आदि अनेक परिबलों के चलते वैविध्य नजर आता है. जितनी प्रतें उतनी विविधताएँ प्रायः होती हैं. प्रत्येक प्रत की अपनी-अपनी कुछ न कुछ विशेषताएँ होती हैं, फिर भी कुछेक अवधारणाओं के आधार पर परंपरा से आकार व प्रकारों का प्रचलन पाया गया है.

हस्तप्रतों के मुख्य दो स्वरूप हैं- बाह्य एवं अभ्यंतर. बाह्य प्रकार यानी हस्तप्रत का दृश्यमान आकार-प्रकारमय बाहरी भौतिक स्वरूप. अलग-अलग स्वरूप की प्रतों को पहचानने के लिए आगमों में तदनुसार अलग-अलग नाम भी प्रचलन में थे. जो निम्न लिखित हैं-

१. गंडी	२. कच्छपी	३. मुष्टि
४. संपुटफलक	५. छेदपाटी	

इस के अलावा अन्य भी कई प्रकार बाद में प्रचलित हुए, इन में से कुछ प्रकार यह है कि-

१. गंडी	२. गोल	३. गोटका

किस प्रकार की प्रतों को गंडी आदि कहा जाता है? उसके बारे में कुछ विस्तार से देखते हैं. यथा-

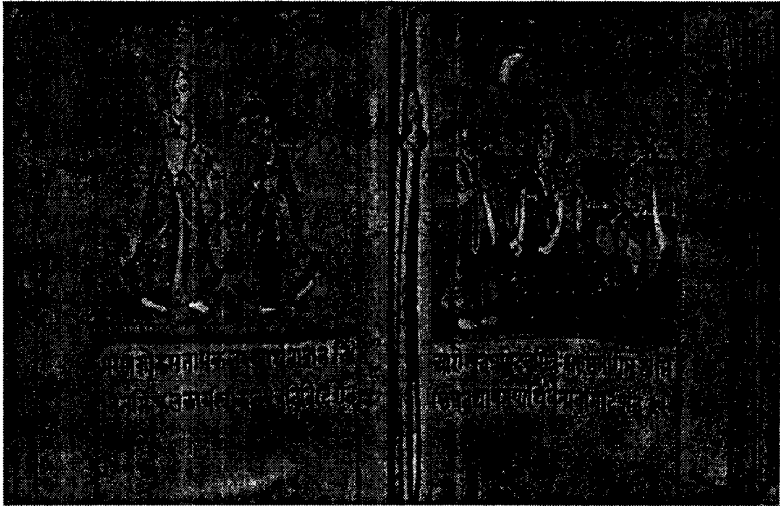
१. गंडी :-

जिस प्रत की मोटाई व चौड़ाई एक समान एवं लंबाई उससे कुछ विशेष होती है, ऐसी गंडिका समान प्रतों को गंडी कहते हैं. इस प्रकार की प्रतों में ताडपत्रीय ग्रंथ विशेष होते हैं एवं ताडपत्र की तरह लिखी गई कागज की कुछेक प्रतों को भी गंडी कहा जाता है.

२. **कच्छपी** :- वैसे प्रतों या ग्रंथों की जब भी बात आती है तो एक निश्चित आकार-प्रकार के साहित्य की छवि नजर के सामने उपस्थित होती है। उसमें लंबाई वाले या चौड़ाई वाले प्रचलित दो-तीन प्रकारों का ही खयाल आता है। लेकिन हस्तप्रत साहित्य में साधारण प्रकारों के अलावा अन्य भी कई प्रकार होते हैं। उस प्रकार की प्रतें भले मात्रा में कम हों, लेकिन हैं अवश्य। ऐसा ही एक प्रकार है कच्छपी। यह प्रत अपनी दोनों किनारीयों से सीकुड़ी हुई एवं बीच में से फैली हुई होती है। अर्थात् कछुए की तरह उसका आकार होता है। इसीलिए ही उसका नाम कच्छपी रखा गया है।

३. मुष्टि :-

बिल्कुल छोटे पन्नों वाली पोथी, जिसे मुट्ठी में रखकर कहीं भी ले जाया सके ऐसी प्रत को मुष्टि कहते हैं। मुट्ठी में रख पाने के कारण मुष्टि कहा जाता है। मुष्टि पोथी दो प्रकार की होती है, एक चार अंगुल लंबी व गोल होती है, दूसरी चार अंगुल की चतुरस्त्र होती है। वैसे मुष्टि का प्रमाण चार अंगुल का ही माना गया है, फिर भी थोड़े-बहुत कम-ज्यादा अंतर वाली छोटी पोथी को भी मुष्टि प्रकार में समाविष्ट किया जा सकता है। वह चौरस या लंबचौरस हो तो भी इस में गिना जा सकता है। जाहिर जगह पर सहज उपयोग हेतु व देशांतर साथ ले जाने हेतु उपयोगिता के आधार से यह बनाया जाता था।

श्रुतसागर

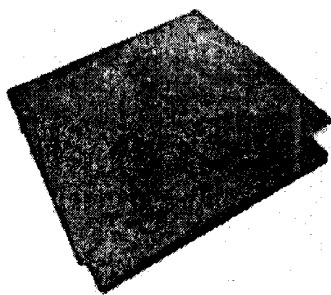
21

अप्रैल-२०१५

४. संपुट फलक :- कागज, ताडपत्र व कपड़े पर तो लिखा ही जाता था, लेकिन कई जगह लकड़ी की पट्टी पर भी लिखा हुआ मिलता है। इस प्रकार लकड़ी की पट्टी पर लिखे हुए साहित्य को संपुटफलक कहते हैं। संपुट यानी दो-दो की जोड़ी में रही काष्ठपट्टि पर लिखा गया जो साहित्य वह है संपुटफलक। देश में संपुटफलकों की संख्या प्रायः बहुत ही कम है फिर भी नमूने के तौर पर कुछेक संग्रहालयों में पाये जाते हैं।

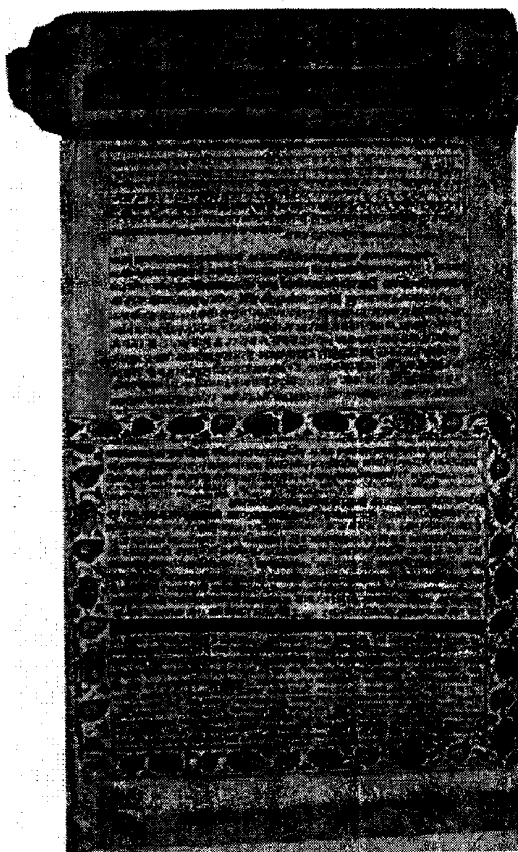
५. छेदपाटी (छिवाडी) :- इस प्रकार की प्रतों में खास कुछ नहीं होता है, साधारण प्रत जैसी ही होती है, यानि लंबाई, चौड़ाई साधारण प्रत की तरह, लेकिन उसमें पत्रें बहुत ही कम होने के कारण उसकी मोटाई कम होती है। इस लिए उसको एक अलग प्रकार में रखा गया है और उसे छेदपाटी के नाम से जाना गया है। प्राकृत में उसका मूल नाम छिवाडी है, प्राकृत पर से संस्कृत में उसे छेदपाटी कहते हैं।

६. गडी :-

विविध प्रकार से मोड़ करके, तहबद्ध करके रखे गये लंबे चौड़े कपड़े या कागज के टुकड़े को गडी कहते हैं। इसमें प्रायः १४ राजलोक यंत्र, विविध प्रकार के कोष्ठक, विविध आराधना के पट्ट, ढाईद्वीप का नक्शा आदि चित्र होते हैं।

७. गोल :- साधारण चौड़ाई वाले कागज या कपड़े की लंबी पट्टी पर लिखी गई विषयवस्तु, जिसे उपयोग में न लेना हो ऐसे समय में गोल लपेटकर रखा जाता हो उसे गोल कहते हैं। अंग्रेजी में इसे स्क्रोल या रोल भी कहते हैं। ये रोल कई बार

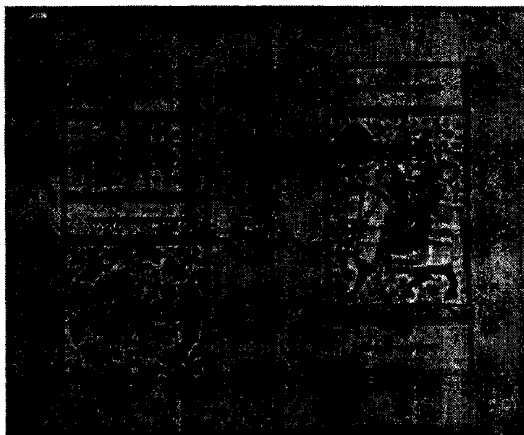
२० मीटर लंबाई या कम-ज्यादा लंबाई वाले भी होते हैं। कई गोल लघु व अतिलघु कद के भी मिलते हैं। राजा, बादशाहों के फरमान, पुराने ज्योतिषियों द्वारा बनाई गई जन्मकुंडली, पंचांग, जैन विज्ञप्तिपत्र, महाभारत, श्रीमद्भागवत् आदि के आलेख इस प्रकार के रोल में पाए जाते हैं।

८. गोटका :- सर्वसामान्य साधारण आकार वाली प्रत के पत्रे जिन्हें बीच में से पहले मोड़ते हैं, फिर सीलाई करके बांध दिया जाता है। फिर सीलाई वाले भाग से उसे मोड़ दिया जाता है, मोड़ देने पर वह दो भागों में हो जाता है। उसमें लिखावट किसी डायरी या नोटबुक की भाँति होती है, इस प्रकार की प्रतों को गोटका कहते हैं। इसमें कई बार लिखावट चौड़ाई वाले भाग से तो कई बार लंबाई वाले भाग से भी

श्रुतसागर
की होती है.

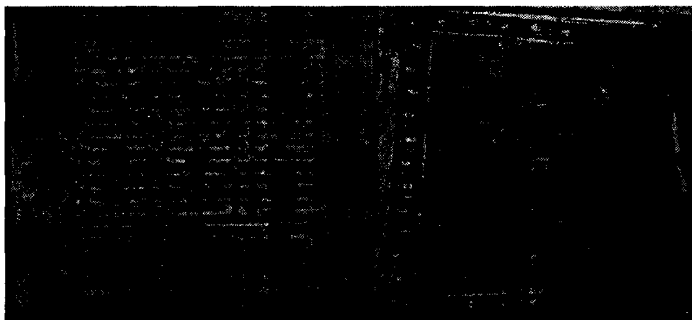
23

अप्रैल-२०१५

गोटका के लिए एक साधारण व्याख्या करें तो कह सकते हैं कि पुराने जमाने का अधिकांश आडे या क्वचित् खडे लंबे आकार वाला सिलाईयुक्त व वेस्टन युक्त हस्तलिखित ग्रंथ.

गोटके मुट्ठि में आ जाएँ इतने छोटे से लगाकर बृहद्काय भी होते हैं.

अधिकांश गोटकों के ऊपर सुरक्षा हेतु आवरण के रूप में मजबूत सीलाई युक्त पूँठें भी लगे हुए रहते हैं. उन पूँठों के ऊपर भी कपड़ा लगाया हुआ रहता है. वह कपड़ा चिपकाया हुआ या सिलाई किया हुआ भी मिलता है. जिस प्रकार व्यवसाय में हिसाब-किताब हेतु खाताबही होती है वैसे गोटके होते हैं. कपड़े लगाकर पूँठों को मजबूत किया जाता है और उन मजबूत पूँठों की वजह से गोटके की सुरक्षा व आयु लंबी हो जाती है. कई गोटकों में जहाँ सिलाई की होती है वहाँ (पीठ वाले भाग के) बीच में एक लंबी डोरी

भी दी हुई रहती है, उससे लपेटकर गोटकों को सुरक्षित बांधा जा सकता है।

पढ़ने हेतु गोटे के दो प्रकार से खुलते हैं- १) दाये-बाये खुलने वाले गुटके. २) ऊपर-नीचे खुलने वाले गुटके. गुटकों में खड़ी व आडि दो प्रकार की लंबाई में लेखन होता है।

हस्तप्रतों में कच्छपी, मुष्टि जैसे प्रकार क्यों है, उसके पीछे भी कुछेक कारण हैं, जैसे कि प्रतों के लिए ताड़पत्र, कागज का कटिंग किया जाता था, उसमें से जो टुकड़े निकलते थे, उसे वेस्ट न मानकर उसका भी उपयोग कर लिया जाता था. उपयोग में लेने के लिए उसे जो संभव हो, अच्छा लगे वैसा आकार देकर उपयोग में ले लिया जाता था. क्योंकि उस समय ताड़पत्र, कागज बहुत ही दुर्लभ थे. जिस आकार में जो टुकड़े मिले उसे यथासंभव एक योग्य निश्चित स्वरूप देकर ले लिया जाता था. इस कारण से भी हस्तप्रतों में विविधता नजर आती है.

हस्तप्रतों के उपरोक्त प्रकारों के अलावा वर्तमान में प्राचीन साहित्य के अन्य भी कई प्रकार उपलब्ध हैं. ताम्रपत्र, शिलापट्ट आदि पर भी ग्रंथ लिखे जाते थे.

इस लेख में प्रवचन सारोद्धार सिद्धसेनसूरि विरचित तत्त्वज्ञान विलासिनी वृत्ति एवं भारतीय जैन श्रमण संस्कृति अने लेखन कला का आधार लिया गया हैं व सम्राट संप्रति संग्रहालय, कोबा से चित्र दिए गए हैं.

(पेज नं. ३२तुं अनुसंधान)

श्री महुडी तीर्थ दीक्षा प्रसंग :-

दि. २५/०४/२०१५ को श्री महुडी (मधुपुरी) जैन श्वे. मू. पू. ट्रस्ट-संघ के उपक्रम में श्री महुडी तीर्थ के परम पवित्र प्रांगण में गच्छाधिपति प. पू. आ. भ. श्री मनोहरकीर्तिसागरसूरिश्वरजी म. सा., प. पू. आ. भ. श्री वर्धमानसागरसूरिजीजी म. सा., प. पू. आ. भ. श्री उदयकीर्तिसागरसूरिजी म. सा., प. पू. आ. भ. श्री प्रसन्नकीर्तिसागरसूरिजी म.सा., प. पू. आ. भ. श्री विवेकसागरसूरिजी म. सा., प. पू. आ. भ. श्री अजयसागरसूरिजी म. सा. आदि ६ सूरिवर्यों की एवं तीस से अधिक श्रमण श्रमणी भगवंतों की पुनित निश्चा में खेडा निवासी मुमुक्षु श्री ऋषभकुमार की भागवती दीक्षा का कल्याणकारी प्रसंग सानंद संपन्न हुआ. पुत्र के उत्कृष्ट त्याग को देखकर दीक्षार्थी के धर्मपरिणामी माता-पिता श्री हिरेनभाई एवं श्रीमती जयश्रीबहनने भी चतुर्थव्रत का ग्रहण किया.

સોમસૌભાગ્યનું વિહંગાવલોકન

હીરાલાલ ર. કાપડિયા

‘જૈન સાહિત્ય’ ઇટલે વિવિધ વિષયોની જાતજાતની ભાષામાં મનોહર ફૂલગુંથળી. આમ હોવાથી આપણને પ્રાગ્-ऐतिहासिक તેમજ ऐतिहासिक વ્યક્તિઓનાં જીવનચરિત્રો કવિવરોને છાજે એવી રીતે રજૂ કરાયેલાં મળી આવે છે. પ્રસ્તુતમાં હું સોમસુંદરસૂરિ નામના એક સમર્થ સૂરિની જીવનરેખા આલેખતું અને ભક્તની રીતે એમના ગુણોત્કીર્તન કરતું જે કાવ્ય પ્રતિષ્ઠાસોમે વિ. સં. ૧૫૨૪માં રચ્યું છે તેનો સંક્ષિપ્ત પરિચય પૂરો પાડવા માટે આ લેખ લખું છું.

નામ-ઉપર્યુક્ત કાવ્યનું નામ કર્તાએ જાતે સોમસૌભાગ્ય રાખ્યું છે. એનો પ્રથમ અંશ સોમસુંદરસૂરિના નામનું દ્યોતન કરે છે, અને બીજો અંશ એમના ‘સૌભાગ્ય’ વિષે નિર્દેશ કરે છે. જેમ આ કાવ્યના અંતમાં ‘સૌભાગ્ય’ શબ્દ વપરાયો છે તેમ એ પૂર્વે ઘણાં વર્ષો ઉપર રચાયેલી જૈન કે અજૈન કૃતિના નામમાં એવો પ્રયોગ હોય તો તે વિષે તપાસ કરવી બાકી રહે છે. પરંતુ એના પછી રચાયેલા હીરસૌભાગ્યમાં તો ‘સૌભાગ્ય’ શબ્દ વપરાયો છે.

વિભાગ-સોમસૌભાગ્ય કાવ્ય દસ સર્ગમાં વિભક્ત કરાયું છે. એ સર્ગોનાં પદ્યોની સંખ્યા અનુક્રમે આ મુજબ છે — ૬૩, ૭૨, ૫૯, ૬૩, ૬૧, ૫૯, ૯૪, ૯૨, ૧૧૦ અને ૭૪ આમ અહીં એકંદરે ૭૪૭ પદ્યો છે.

છંદ-સામાન્ય રીતે બૃહત્-કાવ્યો પ્રત્યેક સર્ગોનો મોટો ભાગ એક જ છંદમાં અને અંતમાં એ છંદમાં ફેરફાર કરાયેલો જોવાય છે. આ હકીકત પ્રસ્તુત કાવ્યને પણ લાગુ પડે છે. એનો પ્રથમ સર્ગ વસંતતિલકામાં રચાયો છે, અને અંતિમ પદ્ય શાર્દૂલવિક્રીડિતમાં છે. દ્વિતીય સર્ગ મુખ્યત્વે ‘અનુષ્ટુપ્’ માં અને ત્રીજો ઉપનૃતિમાં છે. એમ જાત-જાતના છંદોમાં આ કાવ્ય રચાયું છે.

અલંકાર-આ કાવ્ય અંતર્યમક રૂપ શબ્દાલંકારથી તેમજ પરિસંખ્યા^૧, વ્યતિરેક^૨ ઉત્પ્રેક્ષા ઇત્યાદિ વિવિધ અર્થાલંકારોથી વિભૂષિત છે.

વિષય-આ કાવ્યનો વિષય તો એનું નામ જ સૂચવે છે તેમ ‘તપા’ગચ્છના સોમસુંદરસૂરિ^૩નું જીવનચરિત્ર છે. એની જે રૂપરેખા સર્ગ દીઠ આલેખાઈ છે તે આપણે વિચારીશું.

૧. જુઓ સર્ગ. ૧ના શ્લો. ૨૨ ને ૨૩, ૨. જુઓ સર્ગ. ૩, શ્લો. ૫૩, ૩. એમનું ચરિત્ર ગુર્વાવલી(વિ. સં. ૧૪૫૫), ચિત્રદુર્ગમહાવીર-પ્રાસાદપ્રશસ્તિ(વિ. સં. ૧૪૯૫) અને ગુરુગુણરત્નાકર (વિ. સં. ૧૫૪૧) માં આલેખાયું છે.

બ્રહ્મા તેમજ ઋષભદેવ એમ ઊભયને અંગે ઘટે એવા શ્લેષાત્મક શ્લોકથી આ કાવ્યનો પ્રારંભ કરાયો છે. ત્યારબાદ શાંતિનાથ, નેમિનાથ, પાર્શ્વનાથ, મહાવીરસ્વામી અને સરસ્વતીદેવીને અંગે એકેક શ્લોક છે.

શ્લો. ૧૧ માં ‘ગુજરાત’ માટે ‘ગૂર્જરતા’ શબ્દ વપરાયો છે. શ્લો. ૧૧-૩૧માં ‘પ્રહ્લાદનપુર’ યાને પાલનપુરનું વર્ણન છે. એમાં એ નગરના ગોઝાકાર કિલ્લાનો અને એની ધર્મશાઝાઓનો અને લેખશાઝા (નિશાઝ)નો ઉલ્લેખ છે.

શ્લો. ૪૦-૪૯માં એ નગરના શેઠ સજ્જનનું વર્ણન છે. શ્લો. ૫૦-૬૨ એ શેઠની પત્નિ આલ્હનદેવીને અંગેના છે. એ પૈકી શ્લો. ૫૨-૫૪માં કહ્યું છે કે એ સ્ત્રી તે સીતા, દમયંતી, સુલસા, રમા, મનોરમા, મદનરેખા, ભદ્રા, સુભદ્રા, અંજના, કુંતી, મૃગાવતી કે જ્યેષ્ઠા તો નથી એવા વિકલ્પો વિબુધોને વિષે ઉત્પન્ન કરતી હતી.

બીજા સર્ગની શરૂઆતમાં કહ્યું છે કે આલ્હનદેવી રાત્રે સ્વપ્નમાં ચન્દ્ર જુએ છે, અને સવાર પડતાં એ પોતાના પતિને એ વાત કરે છે, ત્યારે તે કહે છે કે તને ચંદ્ર સમાન પુત્ર થશે. કાલાંતરે એ દેવી પુત્રને જન્મ આપે છે.

બારમે દિવસે સજ્જન શેઠ સગાં-વહાલાંને જમવા તેડે છે. એનું વર્ણન કરતાં કવિ કહે છે કે સૌથી પ્રથમ તો સોના રૂપા અને કાંસાનાં પાત્રો ગોઠવાય છે. પછી દરાશ, અશ્વરોટ^૧, સાકર અને ચારોઢી પિરસાય છે. ત્યાર બાદ લાડુ, ચકચકતો ગોઝ^૨ અને ખાજાં પિરસાય છે. એ પછી વઢાં, ઘેબર, લાપસી^૩, કપૂરી શાઝનો કૂર, મગની છહેલી ઢાઝ, ઘી, જીવંતી^૪ નામનો મનોહર પાક અને જાતજાતનાં શાક પિરસાય છે.

સજ્જન પંખો નાંખે છે. પછીથી એક કપૂરથી ભરેલો, અને ઘોલ^૫ ના કલ્લોલથી સુંદર એવો ઉત્તમ શાઝ^૬નો કરંબો પિરસે છે. જમણ પૂર્ણ થતાં પાનની બીડી આપી સગાંવહાલાંને એ સજ્જન ડુંચે આસને બેસાડે છે અને પોતાના પુત્રનું નામ ‘સોમ’ પાડે છે. સોમ પાંચ વર્ષનો થતાં એનું નિશાઝગરણું કરાય છે. એને અંગેના વરઘોઢામાં નર્તકીઓ નૃત્ય કરે છે.^૭

ઉપાધ્યાય ઔંકારપૂર્વક માતૃકા^૮ સોમને શિખવે છે. જોત-જોતામાં તો એ સોમ

૧. મૂઝમાં ‘અશ્વોટ’ શબ્દ છે, પણ ‘અશ્વોટ’ જોઈએ., ૨. મૂઝમાં સ્ફુરત્-ફાણિતા શબ્દ છે. ગુજરાતી ભાષાંતરમાં આનો અર્થ ‘સૂતરફેણી’ કરાયો છે તે ભૂલ છે., ૩. મૂઝમાં ‘લપનશ્રી’ શબ્દ છે., ૪. આ પાક શેનો બને છે તે જાણવું બાકી રહે છે., ૫. કપઢા વઢે છપેલું-મથેલું દહીં., ૬. આ દહીંના પાંચ નીવિયાતામાંનું એક છે. જુઓ પચ્ચક્ષાણભાષ્ય(ગા.૩૩), ૭. આ પ્રથા વિચિત્ર જણાય છે. આગઝ ઉપર દીક્ષાના વરઘોઢામાં પણ વારાંગનાઓના નૃત્યની વાત આવે છે., ૮. બારાહડી.

શ્રુતસાગર

27

અપ્રેલ-૨૦૧૫

કાલાપક વ્યાકરણ^૧, નામમાલા^૨, ધાતુપાઠ, લિંગાનુશાસન અને છંદશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરે છે એ વાતનો ઉલ્લેખ કરી આ સર્ગની સમાપ્તિ કરાઈ છે.

ત્રીજો સર્ગ ગુરુપરંપરાના વર્ણરૂપ છે. એની શરૂઆત મહાવીરસ્વામીથી કરાઈ છે. એમના શિષ્ય પ્રથમ ગણધર ગૌતમસ્વામીને ઉદ્દેશીને અને પાંચમા ગણધર સુધર્મસ્વામીને અંગે એકેક શ્લોક રચી એ પાંચમા ગણધરની શિષ્યપરંપરા આપતાં ક્રમસર નીચે મુજબ મુનિવરોનો પરિચય એકેક શ્લોક દ્વારા કરાવાયો છે.

જંબૂસ્વામી^૩, પ્રભવસ્વામી, શય્યંભવસૂરિ, યશોભદ્રસૂરિ, સંભૂતિવિજય, ભદ્રબાહુસ્વામી, સ્થૂલભદ્ર, આર્ય મહાગિરિસૂરિ, આર્ય સુહસ્તિસૂરિ^૪, ઈન્દ્રદિન, દિનસૂરિ, સિંહગિરિસૂરિ, વજ્રસ્વામી અને વજ્રસેન.

એ વજ્રસેનને ચાર શિષ્યો હતા અને એમના નામથી ચાર ગચ્છ થયા. એ પૈકી ‘ચંદ્ર’ ગચ્છમાં સર્વદેવસૂરિ થયા. એમણે વડના ઝાડ નીચે બેસી આઠ શિષ્યોને સૂરિપદ આપ્યું. ત્યારથી એ ગચ્છ ‘વટગચ્છ’ તેમજ ‘બૃહદ્રચ્છ’ના નામે ઓઝાવા લાગ્યો. એ ગચ્છમાં કાલાંતરે જગચ્ચંદ્રસૂરિ થયા. એમણે બાર વર્ષ સુધી આંબેલનું તપ કર્યું, એથી એમનો ગચ્છ ‘તપા’ તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામ્યો.

એમના શિષ્ય દેવેન્દ્રસૂરિની વ્યાખ્યાનકळा વચનાતી હતી. એ કર્મગ્રંથના રચનારને વિદ્યાનંદ નામે શિષ્ય થયા. એમને પાલણપુરના રાજાએ રચાવેલા પ્રહ્લાદનવિહારમાં સૂરિપદ અપાયું ત્યારે દેવોએ કપૂર અને કેસરની વૃષ્ટિ કરી હતી એમ અહીં કહ્યું છે.

એમની પાટે ધર્મઘોષસૂરિ થયા. એક વેળા ઉચ્ચૈનમાં કોઈ એક યોગીએ સર્પો વિકુર્વ્યા અને એ સૂરિ ઉપર મૂક્યા, તે સમયે એ સૂરિએ એ યોગીને ક્રૌંચ-બંધથી બાંધી લીધો. યોગીએ પોતાને છોડી મૂકવા પ્રાર્થના કરી એટલે સૂરિએ તેમ કર્યું. વિદ્યાપુરમાં એ સૂરિએ ચાર શાકિનીઓને સ્તંભિત કરી. એ સૂરિની પાટે સોમપ્રભસૂરિ થયા. અને એમની પાટે સોમતિલકસૂરિ થયા, અને એ સૂરિને જયાનંદસૂરિ નામે શિષ્ય થયા.

ચોથા સર્ગના પ્રારંભમાં કહ્યું છે કે એક વેળા એ જયાનંદસૂરિ પ્રહ્લાદનપુરમાં પધાર્યા ત્યારે એમની દેશના સાંભઠવા સોમકુમાર એમના પિતા સજ્જનની સાથે ગયા. એ સાંભઠી

૧. મૂળમાં શ્લો. ૬૪માં આમ છે. સ્ત્રી રીતે ‘કલાપક’ જોઈએ. એને ‘કાતંત્ર’ તેમજ ‘કૌમાર’ પણ કહે છે., ૨. ભાષાંતરમાં ‘અષ્ટભિધ’ એવું કોશનું નામ અપાયું છે તે ભ્રાન્ત છે., ૩. આને અંગેના શ્લોકનું ભાષાંતર વિચારણીય છે., ૪. એમને ઉદ્દેશીને ભાષાંતરમાં એવો ઉલ્લેખ કરાયો છે કે-‘જ્ઞાતાસૂત્ર ઉપર આક્ષેપ કરનાર સમગ્ર વાદીઓને જીતનારા’ મૂળભરેલું ભાષાંતર છે. ‘આગમનો જાણકાર અને સમગ્ર વાદીઓને જીતનાર’ એમ જોઈએ.

સોમકુમારને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો. જયાનંદસૂરિએ એમના દેહનાં વિવિધ લક્ષણો વિચાર્યાં. આ લક્ષણો કવિએ એક પછી એક વર્ણવ્યાં છે. તેમ કરતાં એમણે હાથની રેખાઓ પણ વર્ણવી છે. જયાનંદસૂરિએ સજ્જન પાસે પુત્રની માંગણી કરી.

એ અંતે એમને કબૂલ રાખી અને ધામધૂમપૂર્વક પુત્રને દીક્ષા અપાવવા તૈયારી કરી, એ સમયે જયાનંદસૂરિએ નંદિની સ્થાપના કરી અને સોમકુમારને એમની ભગિની સહિત વિ. સં. ૧૪૩૭માં દીક્ષા આપી. એ સોમકુમારનું નામ સોમસુંદર પાડ્યું.

મુખ્યત્વે 'વસંતતિલકા' છંદમાં રચાયેલા પાંચમા સર્ગના આઠ પદ્યમાં જયાનંદસૂરિ સ્વર્ગે સંચર્યા અને દેવસુંદરસૂરિ ગચ્છનાયક બન્યા એ હકીકત રજૂ કરાઈ છે. ત્યાર બાદ એ સૂરિની પ્રશંસા કરાઈ છે. એ સૂરિએ સોમસુંદરસૂરિને ઉત્તમ ગ્રંથોનો અભ્યાસ કરાવવાના ઇરાદે જ્ઞાનસાગરસૂરિ પાસે મોકલ્યા. તેમ થતાં એમણે ટૂંક સમયમાં વિવિધ વિષયોનો સાચો બોધ મેળવ્યો.

એમણે વિવાહપ્રજ્ઞાપ્તિના યોગવહન કર્યા એટલે એમને 'ગણિ' પદવી અપાઈ. અને વિ. સં. ૧૪૫૦માં 'વાચક' પદ અપાયું. રાજકુલપાટક વગેરે સ્થળે વિચરી સોમસુંદરસૂરિ અણહિલ્લપુર પાટણમાં આવ્યા. ત્યાંના નરસિંહ નામના ગૃહસ્થે દેવસુંદરસૂરિને વિજ્ઞાપ્તિ કરી કે સોમસુંદર ગણિને 'સૂરિ' પદવી આપો. અને મને એ અંગે ઉત્સવ કરવાની અનુજ્ઞા આપો.

વિજ્ઞાપ્તિ સ્વીકારાતાં એ ગૃહસ્થે નગરને અને પોતાના મહેલને શણગાર્યાં. શુભ મુહૂર્તે દેવસુંદરસૂરિ એ ગૃહસ્થને ત્યાં શિષ્યો સહિત પધાર્યાં. અને એમણે જિનપ્રતિમા સહિત નંદી માંડી. ભેરી, બુરંગક(વાંસલી) અને મૃદંગના અવાજ સંભળાવા લાગ્યા. ધવલમંગલનો મધુર અવાજ ગૂંજવા લાગ્યો. એવે સમયે દેવસુંદરસૂરિએ નંદિસૂત્રનો પાઠ કરી સોમસુંદરગણિને સૂરિમંત્ર આપ્યો. તેમ થતાં વિ. સં. ૧૪૪૭ માં એ ગણિ સૂરિ બન્યા.

એ સમયે નરસિંહે શ્રીસંઘનો સત્કાર કર્યો અને યાચકોને દાન દીધું. વઠી સુખભક્ષિકા, મોદક, સોમાલ^૧, વડાં, લાપસી, ખાજાં, કૂર, દાઢ અને ઘોઢ વડે સંઘને જમાડ્યો.

છઠ્ઠા સર્ગના પ્રારંભમાં વૃદ્ધ ગુરુના સ્વર્ગવાસની અને સોમસુંદરસૂરિ ગચ્છનાયક થયાની હકીકત રજૂ કરાઈ છે. ત્યાર બાદ એમની પ્રસંશારૂપ પદ્યો છે. પછી 'સમેલ' સરોવરનું અને એ સરોવરવાળા નગરનું મનોહર વર્ણન છે.

૧. આનો અર્થ જાણવો બાકી રહે છે.

શ્રુતસાગર

29

અપ્રેલ-૨૦૧૫

ત્યાર પછી એ નગરના દેવરાજે એક વેળા એના અનુજ હેમરાજની અને ઘટસિંહની સંમતિ લઈ વાચક મુનિસુંદરના સૂરિ-પદના મહોત્સવાર્થે પુષ્કળ ધન લઈ, એ વાત રજૂ કરાઈ છે. પ્રસંગવશાત્ એ મુનિસુંદરની બુદ્ધિ, સહસ્રાવધાનતા इत्यादिનો ઉલ્લેખ છે. દેવરાજે સંઘપતિ બની મુનિસુંદરસૂરિની સાથે શત્રુંજયની યાત્રા કરી, એમ કહી આ સર્ગ પૂર્ણ કરાયો છે.

સાતમા સર્ગની શરૂઆતમાં 'ઈલદુર્ગ' નામના નગરનું વર્ણન છે. ત્યારબાદ એવો ઉલ્લેખ છે કે એ નગરના રણમલ્લ રાજાને શ્રીપુંજ નામે પુત્ર હતો. એનો વચ્છરાજના પુત્ર ગોવિંદ તરફ સદ્ભાવ હતો. એ ગોવિંદે કુમારપાલવિહારનો ઉદ્ધાર કરાવ્યો અને આગળ જતાં પોતાના પુત્ર શ્રીવીરની સંમતિથી સોમસુંદરસૂરિને હાથે ધામધૂમપૂર્વક જયચન્દ્ર વાચકને 'સૂરિ' પદ અપાવ્યું.

પછી એ ગોવિંદ સંઘપતિ તરીકે શત્રુંજય, ગિરનાર, સોપારક, અને તારણગિરિ (તારંગા)ની યાત્રા કરી પોતાને નગરે પાછો ફર્યો ત્યારે એના પુત્ર શ્રીવીરે એનો સત્કાર કર્યો. એ ગોવિંદને તારણગિરિ ઉપર અજિતનાથનું નવું બિંબ સ્થાપન કરાવવાની ભાવના થઈ એટલે એણે અંબિકા દેવીનું આરાધન કરી એની પાસેથી વરદાન મેળવ્યું અને એ દ્વારા યોગ્ય શિલા પ્રાપ્ત કરી. પછી એની પ્રતિમા ઘડાતાં એણે સોમસુંદરસૂરિને હાથે એની પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

આઠમા સર્ગના પ્રારંભમાં કહ્યું છે કે સોમસુંદરસૂરિ વિહાર કરતા દેવકુલપાટકમાં પધાર્યા. ત્યાંના સંઘપતિ નિંબે કે જેણે ખાગહડી નામના નગરમાં જિનમંદિર કરાવ્યું હતું, એણે પુષ્કળ દ્રવ્ય લઈ ભુવનસુંદર વાચકના 'સૂરિ' પદને અંગે મહોત્સવ કર્યો.

પછી એ નવીન આચાર્ય કર્ણાવતી ગયા ત્યારે ગુણરાજે પ્રવેશોત્સવ કર્યો. એના ભાઈ આપ્રે એ આચાર્ય પાસે દીક્ષા લીધી. આગળ ઉપર એ આચાર્યે શત્રુંજય-માહાત્મ્ય વાંચી સંભળાવ્યું. એ ઉપરથી ગુણરાજે નિયમ લીધો કે 'જ્યાં સુધી હું ધામધૂમપૂર્વક શત્રુંજયે જઈ આદિનાથને પ્રણામ ન કરું ત્યાં સુધી મારે દહીં-દુધનો ત્યાગ છે.'

'દીપાલિકા-પર્વ' આવતાં તીર્થયાત્રા માટે એ તૈયાર કરી. અહિંમદ પાદશાહે કબાહિ વગેરે માણસો સાથે એને દિવ્ય વસ્ત્રોનો પોષાક આપ્યો. વઢી પોતાની વા(દ્વા) રગતિ આપી અને હજારો સુભટો આપ્યા. વઢી રાજાને લાયક નફેરી વગેરે વાદ્ય આપ્યાં.

શુભ મુહૂર્તે ગુણરાજ સંઘ સહિત નગરમાંથી નીકળ્યો તે સમયે ઉત્તમ શુકન થયાં. મસ્તક ઉપર જઠનો કુંભ રાક્ષીને સૌભાગ્યવતી સ્ત્રી સામી આવતી મઢી. આભૂષણોથી વિભૂષિત પળ્યાંગના દૃષ્ટિપથમાં આવી.

डाबी तरफ गधेडाए, शंडे अने घोडाए शुभकारी स्पष्ट साद विस्तार्यो, डाबी अने जमणी तरफ दुर्गाए अने गणेशे कल्याणकारी अवाज कर्या. निर्धूम अग्नि अने हांथी सामे देखाया.

संघ प्रयाण करी वीरमगाम पहुँच्यो. त्यांथी आगळ जतां श्रीमलिको अने राणाओए गुणराजने भेट आपी. पछी संघ धंधुका अने वलभीपुर थई पालीताणे आव्यो. गुणराज सकळ संघ सहित 'शतुंजय' गिरि उपर चड्यो. एणे कपर्दी यक्षने अने आदिनाथने प्रणाम कर्या. पछी पोतानी प्रतिज्ञा पूर्ण थतां गुणराज मधुमती (महुवा) आव्यो.

ए समये एनी विज्ञप्तिथी गच्छपति जिनसुंदर वाचकने 'सूरि' पदवी आपी अने एनो उत्सव ए गुणराजे कर्यो. पछी ए क्रमे क्रमे देवपत्तन, मंगलपुर(मांगरोळ?) अने जीर्णदुर्ग (जूनागढ)मां आव्यो. 'रैवत' गिरिना राजाने रंजित करी गुणराजे ए गिरिनी यात्रा करी अने काळांतरे ए कर्णावती आव्यो. आ प्रमाणेनी हकीकत वर्णवी आ सर्ग पूरो करायो छे.

नवमा सर्गमां विशालराजने 'वाचक' पद, बिंबनी प्रतिष्ठा, जिनकीर्तिने 'सूरि' पदवी, पंचमीनुं उद्यापन, राणपुरमां भव्य जिनमंदिरनुं निर्माण, अमदावादना समरसिंहनी तीर्थयात्रा, पचवारकमां संघवी महणसिंहे बंधावेल जिनमंदिर अने वि. सं. १४९९मां सोमसुंदरसूरिनी स्वर्गवास, ए बाबतो वर्णवाई छे.

दसमा सर्गमां सोमसुंदरसूरिनी पाटे थयेला केटलाक मुनिवरोनी संक्षेपमां प्रशंसापूर्वक नोध लेवाई छे. सौथी प्रथम मुनिसुंदरसूरि विषे उल्लेख छे. 'सूरि-मन्त्र'नुं स्मरण करवानी एमनी शक्ति वर्णवी एमने हाथे 'श्रीरोहिणी' नगरमां उपद्रव दूर थतां त्यांना राजाए शिकारनो निषेध स्वीकार्यो अने अमारि प्रवर्तावी, ए वात अहीं कहेवाई छे. वळी देवकुलपाटकमां 'शांति-स्तवन'थी मारिनो उपद्रव ए सूरिए दूर कर्यो हतो. एम पण अहीं कह्युं छे.

एमना पछी जयचन्द्रसूरि विषे एवो उल्लेख छे के एमने 'कृष्ण वाग्देवता'नुं बिरुद हतुं अने एमणे काव्यप्रकाश, संमति (प्रकरण) वगैरे ग्रंथो घणा शिष्योने भणाव्या हता. त्यार बाद भुवनसुंदरसूरि, जिनसुंदरसूरि अने जिनकीर्तिसूरि विषे निर्देश छे.

रत्नशेखरसूरिना संबंधमां एम कह्युं छे के एमणे दक्षिण दिशाना गर्विष्ठ वादीओने जीत्या हता. संघपति लक्षे जेमने सूरिपद अपाव्युं हतुं, एवा गुणोदयनंदिसूरि'नो उल्लेख करी फरीथी रत्नशेखरसूरिनुं गुणोत्कीर्तन करायुं छे.

१.अहीं गुणोदयनंदिसूरिना बदले उदयनंदिसूरि नाम समजवुं.

શ્રુતસાગર

31

અપ્રેલ-૨૦૧૫

પછી લક્ષ્મીસાગર સૂરિરાજ વિષે એમ કહ્યું છે કે જીર્ણદુર્ગ (જૂનાગઢ)ના રાજાની સભામાં અજૈન મતનું એમણે ધ્વંસ કર્યું હતું. એ સૂરિએ પિત્તલની પ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. અને 'લાટાપલ્લી' નગરના દાક્ષિણાત્ય મહાદેવે પુષ્કળ દ્રવ્ય સ્વર્ચી એ સૂરિને હાથે અપાયેલા બે વાચક પદવીને અંગે ઉત્સવ કર્યો હતો.

વિશેષમાં એ સૂરિએ ૭૨ જિનાલયોમાં એમણે ચોવીશીનાં બિંબની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. સોમદેવસૂરિને પ્રબલ વાદી અને પ્રચર વક્તા તેમજ કુશળ કવિ તરીકે વર્ણવ્યા છે. સાથે-સાથે એમની સમસ્યાશક્તિથી જૂનાગઢનો રાજા રાજી થયો હતો. એમ અહીં કહ્યું છે.

ત્યારબાદ રત્નમંડનને ઉત્તમ વક્તા અને કવિ કહ્યા છે. એમના પછી સોમજયસૂરિ, ઉપાધ્યાય સાધુરાજ, 'કૃષ્ણ સરસ્વતી' ચારિત્રરત્ન, ઉપા. સત્યશેખર, હેમહંસ, પંડિત વિવેકસાગર, રાજવર્ધનસૂરિ, ચારિત્રરાજસૂરિ, પંડિત પુણ્યરાજ, શ્રુતશેખર, વીરશેખર, સોમશેખર, જ્ઞાનકીર્તિ, શિવમૂર્તિ, ધર્મમાન, જ્યોતિર્વિદ્ હર્ષમૂર્તિ, હર્ષકીર્તિ, હર્ષભૂષણ, હર્ષવીર, જયશેખરસૂરિ, અમરસુંદર, લક્ષ્મીભદ્ર, વ્યાકરણ વેત્તા સિંહદેવ, વ્યાખ્યાનકલા કોવિદ પંડિત રત્નપ્રભ, શીલભદ્ર, નંદિધર્મ, શાંતિચંદ્ર ગણિ, વિનયસિંહ ગણિ, અને હર્ષસેન ગણિ વિષે ઉલ્લેખ છે.

ત્યારબાદ સોમસુંદરસૂરિના ગચ્છની તેમજ એ સૂરિની પ્રશંસા કરાઈ છે. અંતમાં આ કાવ્ય વિ. સં. 1542માં રચાયું અને એનું સંશોધન સુમતિસાધુ એ કર્યું. એ બાબત રજૂ કરી આ સર્ગની અને સાથે સાથે આ કાવ્યની પૂર્ણાહુતિ કરાઈ છે.

આ ઉપરથી જોઈ શકાશે કે આ કાવ્ય સોમસુંદરસૂરિનું ચરિત્ર રજૂ કરે છે. અને પ્રસંગવશાત્ પાંચસો-છસો વર્ષ ઉપરની સામાજિક પરિસ્થિતિનો એ સમયના ભોજન સમારંભનો, સૂરિ વિગેરે પદવીઓને અંગેના મહોત્સવોનો, વિવિધ તીર્થયાત્રાઓનો, સંધોનો પરિચય કરાવે છે.

પ્રકાશન :- “જૈન જ્ઞાન પ્રસારક મંડલ” તરફથી પ્રસ્તુત કાવ્ય ગુજરાતી ભાષાંતર સહિત સને ૧૯૦૫માં છપાવાયું છે સ્વરૂપ, પરંતુ એમાં અશુદ્ધિઓ છે અને ગુજરાતી ભાષાંતર તો કેટલીકવાર ગેરસમજ ઊભી કરે તેવું છે. એથી આ શબ્દલાલિત્યથી વિભૂષિત કાવ્ય ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ પણ ઉપયોગી હોવાથી એનું વિશિષ્ટ ટિપ્પણ સહિત સમુચિત સંપાદન થવું ઘટે અને બને તો એનો ગુજરાતી અનુવાદ પણ પ્રકાશિત કરવો જોઈએ.

(જૈન સત્યપ્રકાશ, વર્ષ-18, અંક નં. -1)

समाचार सार

जैसलमेर यात्रा संघ :-

राष्ट्रसंत प. पू. आ. भ. श्री पद्मसागरसूरीश्वरजी म.सा. की पावन निश्रा में फलोदी निवासी संघवी श्री नेमीचन्दजी अमरचन्दजी वैद परिवार-चैत्रई द्वारा फलोदी से जैसलमेर-लोद्ववाजी का शानदार भव्यातिभव्य छःरि पालित पद यात्रा संघ का पुनित आयोजन किया गया था. दिनांक- १८/०२/१५ को पू. आ. भ. श्री पद्मसागरसूरीश्वरजी म. सा. का फलोदी नगर में धूमधाम के साथ प्रवेश संपन्न हुआ. दिनांक- २२/०२/२०१५ प्रातः शुभ मुहूर्त में संघ प्रयाण हुआ. दिनांक- ०६/०३/२०१५ के पावन दिन पर जैसलमेर की स्पर्शना की एवं दिनांक ०८/०३/२०१५ को लोद्ववाजी तीर्थ में संघ मालारोपण के साथ यह परम पुनित अवसर हर्षोल्लास के साथ संपन्न हुआ.

पूज्य गुरुदेवेश के साथ-साथ संघपतिजी के पुण्योदय से प. पू.आ. भ. श्री वर्धमानसागरसूरिजी म. सा., प. पू. आ. भ. श्री अरुणोदयसागरसूरिजी म. सा., प. पू. आ. भ. श्री देवेन्द्रसागरसूरिजी म. सा., प. पू. आ. भ. श्री हेमचंद्रसागरसूरिजी म. सा., प. पू. आ. भ. श्री विवेकसागरसूरिजी म. सा., प. पू. आ. भ. श्री विमलसागरसूरिजी म. सा. आदि सात आचार्य भगवंत आदि ठाणा एवं तीस से अधिक श्रमण श्रमणी भगवंतो की पुनित निश्रा में इस भव्यातिभव्य छःरि पालित पद यात्रा संघ का अनूठा आयोजन संपन्न हुआ.

आउ पार्श्वनाथजी तीर्थ जीर्णोद्धार प्रतिष्ठा :-

दिनांक-१५/०४/२०१५ को ५५० वर्ष प्राचीन आउनगर (राजस्थान) में श्री आउ तीर्थ के जीर्णोद्धार के पश्चात् पूज्यपाद् राष्ट्रसंत गुरुदेव श्री पद्मसागरसूरीश्वरजी म. सा. की पावन निश्रा में श्री आउ तीर्थ के मूलनायक भगवान श्री पार्श्वनाथजी की प्रतिष्ठा का कार्य समापन हुआ. साथ-साथ १७५ वर्ष प्राचीन दादावाडी के जीर्णोद्धार के बाद प्रतिष्ठा का मंगलमय कार्यक्रम पूर्ण हुआ. प्रतिष्ठा प्रसंग के इस सुनहरे अवसर के मुख्य लाभार्थी फलोदी निवासी संघवी श्री नेमीचन्दजी अमरचन्दजी वैद परिवार-चैत्रई एवं डॉ. पारसमल मोहनचंद वैद परिवार ने हर्षोल्लासपूर्वक यह लाभ प्राप्त किया. सकल श्री संघ के सहयोग से आउ तीर्थ एवं दादावाडी के जीर्णोद्धार का कार्य संपन्न हुआ.

(अनुसंधान पेज नं. २४ उपर)

TITLE CODE : GUJ MUL 00578. SHRUTSAGAR (MONTHLY). POSTAL AT. GANDHINAGAR. ON
15TH OF EVERY MONTH. PRICE : RS. 15/- DATE OF PUBLICATION **APRIL 2015**

मरणं शोकसंतापं कलहश्चाथेनाशनं चि
तितंतिः फलं कार्यं स्त्री कलहे च विनिर्दिशोत् २८

२८

BOOK-POST / PRINTED MATTER

प्रकाशक

आचार्य श्री कैलाससागरसूरि ज्ञानमंदिर

श्री महावीर जैन आराधना केन्द्र कोबा, गांधीनगर ३८२००७
फोन नं. (०७९) २३२७६२०४, २०५, २५२, फेक्स (०७९) २३२७६२४९

Website : www.kobatirth.org

email : gyanmandir@kobatirth.org

PRINTED, PUBLISHED AND OWNED BY : SHRI MAHAVIR JAIN ARADHANA KENDRA,

PRINTED AT : NAVPRABHAT PRINTING PRESS. 9-PUNAJI INDUSTRIAL ESTATE,

DHOBHIGHAT, DUDHESHWAR, AHMEDABAD-380004 **PUBLISHED FROM :** SHRI MAHAVIR

JAIN ARADHANA KENDRA, NEW KOBA, TA. & DIST. GANDHINAGAR, PIN : 382007, GUJARAT

EDITOR : HIRENBHAI KISHORBHAI DOSHI

For Private and Personal Use Only